

TOMASZ CHABERKO

MŁYNARSTWO WODNE NA DŁUBNI

Zarys treści: Opracowanie poświęcone jest młynarstwu wodnemu na Dłubni, lewobrzeżnym dopływie Wisły. Celem autora było scharakteryzowanie wartości reprezentowanych przez zespół młynów w dolinie Dłubni, który postrzegany był jako część dziedzictwa kulturowego wsi. Przyjrano się również współczesnej sytuacji gospodarczej tego kompleksu.

Jako tło rozważań przytoczono podstawowe informacje na temat rzeki Dłubni i historii młynarstwa na niej. Następnie zawarto ramowy katalog istniejących w dolinie rzeki obiektów młynarskich, uwzględniający podstawowe informacje o położeniu, formie i konstrukcji młynów, zachowanym wyposażeniu i obecnym zagospodarowaniu. Osobny punkt poświęcono krótkiej charakterystyce sytuacji gospodarczej.

Stwierdzono dużą wartość kompleksu, który zachowany jest we względnie dobrym stanie, choć w niektórych przypadkach narażony jest na degradację. W przeciwieństwie do pewnego potencjału turystycznego, w kwestii sytuacji gospodarczej stwierdzono niewielkie znaczenie i brak szerszych perspektyw dla rozwoju tej działalności.

Słowa kluczowe: młynarstwo, młyny wodne, Dłubnia, dziedzictwo kulturowe, zabytki techniki, wieś

Cel, zakres i metody pracy

Młyny wodne od wieków stanowią nieodłączny element krajobrazu kulturowego dolin rzecznych. Zmienia się jednak miejsce, jakie w nim zajmują. W dzisiejszych czasach młyny postrzegamy raczej jako interesującą część materialnego dziedzictwa wsi, a nie ważny element wiejskiej gospodarki, tak jak to było dawniej. Z drugiej strony, młyny wodne w Polsce nie powinny być traktowane wyłącznie w kategorii zabytków przemysłu i budownictwa ludowego, gdyż wiele z nich funkcjonuje, nieprzerwanie pełniąc pierwotne funkcje. Bogactwo form architektonicznych i rozwiązań technicznych zastosowanych

w młynach wodnych, ich wartości historyczne oraz potencjalne walory użytkowe i turystyczne uzasadniają w pełni naukowe zainteresowanie nimi.

Celem opracowania jest przede wszystkim wskazanie zachowanych, naddłubniańskich młynów oraz prezentacja podstawowych informacji o ich położeniu, formie architektonicznej oraz sposobach obecnego użytkowania (jeśli występują). Szczególnie interesująca jest kwestia identyfikacji młynów pełniących pierwotne funkcje oraz zaadaptowanych do nowych funkcji. Autora interesowało również zagadnienie zagrożeń dotyczących tych budowli, która to kwestia nieodłącznie towarzyszy zabytkom w Polsce.

Choć młynarstwo wodne było działalnością rozpowszechnioną w całym regionie krakowskim, zdecydowano się bliżej przyjrzeć młynom wodnym położonym nad jednym z lewobrzeżnych dopływów Wisły – Dłubnią. Wybór podyktowany jest dużą liczbą funkcjonujących niegdyś na tej rzece obiektów młynarskich, z których wiele się zachowało do dnia dzisiejszego. Ponadto w przypadku doliny Dłubni młyny wodne stanowią jeden z ciekawszych i najbardziej charakterystycznych zespołów zabytkowych w ogóle, co tym bardziej podnosi ich znaczenie. Celem autora jest przedstawienie aktualnego (przełom 2007/2008 r.) stanu tego zespołu i odniesienie się przy tym krótko do głównie XX-wiecznej historii młynarstwa na Dłubni.

Podstawowe metody, które zastosowano, to analiza źródeł historycznych i współczesnych (w tym kartograficznych) oraz badania terenowe połączone z wywiadem i dokumentacją fotograficzną.

Dotychczasowe opracowania

Można wskazać wiele opracowań naukowych poświęconych młynom wodnym w Polsce, choć wobec liczego występowania tychże na rzekach prawie całego kraju, literatura tematu w nieznacznym stopniu wyczerpuje ich problematykę. Przeważają opracowania o zasięgu regionalnym lub lokalnym (np. Kosakowski 2006, Czepas 2004, Balińscy 2003 czy Wesołowska 1963) oraz dotyczące młynarstwa na wybranej rzece (np. Lewtak 2005). Opracowania charakteryzują się zróżnicowanym spojrzeniem na problematykę młynów, co uwarunkowane jest specjalizacją autorów: np. Wesołowska (1963) reprezentuje podejście etnografa, Balińscy (2003) natomiast spojrzenie historyków techniki. Do opracowań o charakterze ogólnym zaliczyć można pozycję Adamczewskiego (2005), która wbrew tytułowi sugerującemu opracowanie o charakterze popularnonaukowym, porządkuje wiedzę na temat młynarstwa w Polsce, poruszając rozmaite zagadnienia historyczne, techniczne, a nawet kulturowe (folklor młynarski). Co charakterystyczne, autor połączył tematykę młynów wodnych z tematyką wiatraków (takie ujęcie spotykane jest również w innych opracowaniach). Spośród wymienionych pozycji szczególne znaczenie przypisać należy opracowaniu Balińskich (2003), które wskazuje nowe metody klasyfikacji, katalogowania i inwentaryzacji młynów.

Brakuje literatury na temat młynów w Polsce południowej, a w szczególności w Galicji, co jest o tyle zaskakujące, że młynarstwo wodne było tam działalnością rozpowszech-

nioną i istotną w gospodarce wiejskiej. Jedynym wyjątkiem jest tu opracowanie Wielowiejskiej (1970), która skupia się jednak na młynach o napędzie parowym.

Spośród młynów na Dłubni uwzględnionych w opracowaniu jedynie część pojawia się w dotychczasowej literaturze tematu. Młyny położone w powiecie krakowskim (wg podziału administracyjnego z lat 1957–1975), a więc zlokalizowane na Dłubni pomiędzy Wilczkowicami a Batowicami (włącznie) zostały opisane przez Bogdanowskiego i Korneckiego (1961). Ich publikacja ma charakter katalogu dostarczającego podstawowych informacji o wieku, konstrukcji i stanie zachowania młynów oraz towarzyszących im budowli hydrotechnicznych (głównie młynówek). Opracowanie to (uwzględnia łącznie 65 młynów wodnych) jest szczególnie cenne pod względem historycznym, lecz – jak wykazały badania terenowe – w znacznej mierze nieaktualne.

Brakuje również podstawowej literatury poświęconej *stricto* Dłubni, jej dolinie oraz wsioom i gminom, przez które przepływa.

Rzeka Dłubnia

Jak wspomniano, w rejonie Krakowa młyny zakładano na wielu rzekach (w latach 30. XX w. na terenach obejmujących w przybliżeniu dzisiejsze województwo małopolskie istniało około 600 młynów wodnych – Śliwa 1935). Sprzyjał temu wyżynny charakter, duża energia i spadek rzek, przy niewielkiej szerokości koryta. Szerokie i płaskie dna dolin sprzyjały także zakładaniu młynówek – sztucznych koryt, których wody napędzały koła młyńskie. Młyny istniały nie tylko na dopływach Wisły: Sance, Rudawie, Prądniku (Białusze), Skawince, Wildze, ale też na mniejszych ciekach, np. Sudole Dominikańskim (dopływ Białuchy) czy Baranówce i Minóźnie (dopływy Dłubni). W wielu podkrakowskich wsiach istniało po kilka młynów, np. w Prądniku Korzkiewskim czy Mnikowie.

Wśród rzek dogodnych dla młynarstwa wodnego znajdowała się Dłubnia. Jej źródła znajdują się w pobliżu wsi Jangrot na Wyżynie Olkuskiej. Następnie przepływa Dłubnia przez tereny Wyżyny Miechowskiej i Płaskowyżu Proszowickiego, by na 49 km biegu ująć do Wisły pod Mogiłą w Krakowie, na terenie Niziny Nadwiślańskiej. Dłubnia zwana jest też Głanówką (od nazwy jednej z leżących w pobliżu jej źródeł wsi) lub Gorącą. Drugą nazwę zawdzięcza prawdopodobnie faktowi, że zamarza rzadziej i na krócej niż inne rzeki regionu. Dodatkowo sprzyjało to lokalizowaniu na niej młynów – wszak pracują one cały rok.

Dłubnia przepływa przez stosunkowo gęsto zaludnione, rolnicze i prawie bezleśne tereny gmin Trzyciąż, Gołcza, Iwanowice i Michałowice oraz przez miasto Kraków (dzielnice Mistrzejowice, Bieńczyce, Krzesławice i Nowa Huta). Prawie na całej długości swego biegu (od źródeł do granic Krakowa) znajduje się na terenie Dłubniańskiego Parku Krajobrazowego; szczególnie atrakcyjny krajobrazowo jest fragment jej doliny pomiędzy Wilczkowicami i Iwanowicami.

Młyny na Dłubni

Stosunkowo łatwo określić, kiedy młynarstwo wodne pojawiło się na Dłubni. Budowa pierwszych młynów wiąże się bowiem z działalnością Cystersów z Mogiły, którzy zakładali je w sąsiedztwie klasztoru już w XV w. W kolejnych stuleciach (głównie XVII w.) młyny pojawiły się w prawie wszystkich naddłubniańskich wsiach. Ich cechą charakterystyczną była względnie trwała lokalizacja, gdyż w przypadku odbudowy zniszczonego młyna lub modernizacji nową konstrukcją wznoszono w miejscu starej (jest to powszechna praktyka na terenie całej Polski, a wynika z niej m.in. trudność w określeniu wieku obecnie istniejących młynów na podstawie źródeł kartograficznych).

W Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich (1880–1902) wzmianki o istniejących młynach znajdujemy w hasłach dotyczących 11 wsi (w kolejności od źródeł do ujścia

Dłubni): Imbramowic, Ściborzyc, Lasek, Sieciechowic, Iwanowic, Maszkowa, Michałowic, Kończyc, Raciborowic, Krzesławic i Mogiły. Dostępne mapy z początku XX w. pozwalają na uzupełnienie tej listy „wsi młynarskich” o dalszych 6: Małyzyce, Grzegorzewice, Biskupice, Wilczkowice, Książniczki i Bieńczyce (w niektórych kilka młynów). Źródła z przełomu XIX i XX w. nie uwzględniają później powstałych młynów w Wysocicach i Młodziejowicach. Brak w nich też młyna batowickiego, wzniesionego po 1894 r.

Uwzględniając wyniki badań kameralnych i terenowych, stwierdzić można, że po roku 1900 na Dłubni istniało co najmniej 26 młynów wodnych (ryc. 1).

Historia młynów na Dłubni w XX w. objęła ich gruntowną modernizację (z początku stulecia), budowę nowych obiektów (do około 1950 r.), a następnie stopniowy regres działalności młynarskiej (jednak nie całkowite jej zaprzestanie). Wymieniona modernizacja polegała przede wszystkim na zastąpieniu przestarzałych kół wodnych bardziej wydajnymi turbinami: powszechnie instalowana wtedy w Polsce turbina Francisa pojawiła się także nad Dłubnią. W niektórych przypadkach modernizacja przebiegała na większą skalę:

Ryc. 1. Młyny istniejące na Dłubni po 1900 r.

Figure 1. Water powered gristmills on the Dłubnia River, after 1900

Źródło: opracowanie własne.

częściowo lub całkowicie rezygnowano z napędu wodnego na rzecz napędu parowego. W związku z tym młyny wodne w Bieńczycach i Krzesławicach zastąpiły nowe młyny parowe, jedynie wspomagane energią wodną. Co ciekawe, młyn parowy istniał także w Mogile, ten jednak nie miał za sobą przeszłości młyńska wodnego, choć sugeruje to bliskość Dłubni (urządzono go w budynku dawnej gwoździarni).

O rozwoju młynarstwa na Dłubni możemy mówić także po II wojnie światowej: w miejscu starych młynów w Wilczkowicach i Wysociach wzniesiono nowe (co godne zauważenia, młyny wilczkowickie – choć powojenne – są drewniane). Najmłodszy obiekt młynarski na Dłubni (w Sieciechowicach Łąkach) jest konstrukcją współczesną.

Do upadku młynarstwa na Dłubni w drugiej połowie XX w. przyczyniła się przede wszystkim polityka rządowa zmierzająca do monopolizacji produkcji młynarskiej (powstały wielkie, państwowe młyny przemysłowe), choć jeszcze na początku lat 60. wszystkie młyny opisane przez Bogdanowskiego i Korneckiego (1961) były czynne. Wbrew pozorom małe znacjonalizowane młyny również nie mogły liczyć na pomyślny rozwój działalności, tak jak młyn w Wysocicach, który uległ pewnym zaniedbaniam. Co ciekawe, młyn ten został przez poprzednich właścicieli odkupiony od gminy po 1989 r.

Obecnie nad Dłubnią istnieje 12 młynów o różnym stopniu zachowania (uwzględnione w katalogu) i relikty kilku dalszych.

Katalog zachowanych obiektów

Młyn w Małyszycach

Znajduje się w Małyszycach Górnych w gminie Trzyciąż, na prawobrzeżnej młynówce, pomiędzy nią a głównym korytem rzeki. Młyn położony na terenie posesji prywatnej, w sąsiedztwie budynku mieszkalnego. Sam młyn ma 5 kondygnacji, wykonany jest z kamienia wapiennego z małym udziałem cegły, ze stropami międzykondygnacyjnymi betonowymi (fot. 1). Dach jest dwuspadowy, kryty blachą. Prosta forma architektoniczna, duże gabaryty oraz względnie nowoczesna konstrukcja wskazują na pochodzenie z okresu międzywojennego (?), choć młyn w tym miejscu istniał już wcześniej. Budynek jest w dobrym stanie technicznym, cześć otworów okiennych zasłonięto blachą. Młynówka, mechanizm napędowy i roboczy zachowane, choć właściciel młyńska nie prowadzi w nim stałej działalności gospodarczej. Młyn jest dostępny do oglądania z zewnątrz.

Młyn w Wysocicach

Młyn znajduje się na lewobrzeżnej młynówce, na południe od centrum wsi Wysocice w gminie Gołcza. Do młyńska przylega dom mieszkalny właścicielki, w sąsiedztwie są zabudowania gospodarcze. Obecny młyn został ukończony w 1951 r., powstał w miejscu starszego młyńska drewnianego (fotografia starego młyńska przechowywana jest przez

Fot. 1. Młyn w Małyszycach
Photo 1. Gristmill in Małyszycze

Fot. T. Chaberko

Fot. 2. Młyn w Kończycach
Photo 2. Gristmill in Kończyce

Fot. T. Chaberko

właścicielkę; był to jeden z najmniejszych na Dłubni, połączony budynkiem mieszkalnym). Młyn jest murowany, o pięciu kondygnacjach, kryty blachą. Mechanizm napędowy stanowi czynna turbina Francisa, choć młyn posiada również silnik elektryczny uruchamiany na potrzeby mielenia mniejszych ilości zboża. Posiada kompletne wyposażenie z początku lat 50., włącznie z mlewnikami walcowymi i systemem przenośników kubkowych („elewatorów”). Młyn jest czynny, prowadzona jest w nim bieżąca działalność gospodarcza, która, jak informuje właścicielka, nie przynosi jednak zysku ze względu na niewielkie ilości mielonego zboża. Młyn jest w dobrym stanie, istnieje możliwość zwiedzenia obiektu.

Młyn w Grzegorzowicach

Położony na lewobrzeżnej młynówce (obecnie osuszona), na północny-zachód od wsi Grzegorzowice Wielkie (gmina Iwanowice). W otoczeniu młyna znajduje się współczesny dom mieszkalny i zrujnowana zabudowa gospodarcza. Przyziemie wykonane jest z kamienia wapiennego, górne trzy kondygnacje z drewna. Dach dwuspadowy, kryty blachą. Na wysokości drugiej kondygnacji młyn połączony jest drewnianą przewiązką z budynkiem mieszkalnym. Z mechanizmu napędowego zachowała się betonowa obudowa turbiny i także koryto młynówki. We wnętrzu zachowane elementy mechanizmu roboczego (mlewniki walcowe). Młyn jest nieużytkowany, częściowo zrujnowany, na terenie ogólnodostępnym.

Młyn w Sieciechowicach

Znajduje się na południowy-wschód od centrum wsi, w Sieciechowicach Łąkach, na granicy z Biskupicami. Starszy młyn w tym miejscu znajdował się po drugiej stronie rzeki. Obecny jest konstrukcją współczesną wykonaną z cegły, pustaka, blachy i innych materiałów. Młyn prawdopodobnie do niedawna korzystał z napędu wodnego: kilkanaście metrów od budynku, na głównym nurcie Dłubni znajduje się niewielki jaz betonowy z turbiną. Pędnia łącząca turbinę z młynem jest częściowo zlikwidowana. Młyn jest czynny, korzysta ze współczesnych urządzeń.

Młyn w Iwanowicach

Znajduje się na północny-wschód od centrum wsi gminnej Iwanowice, na lewobrzeżnej młynówce, obecnie suchej. Do młyna przylega drewniany dom mieszkalny, w sąsiedztwie zabudowa gospodarcza. Budynek kamiennie-drewniany, trzykondygnacyjny, na podbudowie betonowej. Zachowane betonowe koryto dawnej młynówki. Nieczynny, zagospodarowany, w dobrym stanie. Przed młynem, przy głównej szosie wyeksponowany kamień młyński z mlewnika walcowego. Dostępny do oglądania z zewnątrz.

Młyn w Wilczkowicach „Górny”

Leży w pobliżu szosy Zerwana–Iwanowice, na wschód od wsi Wilczkowice w gminie Michałowice, na początkowym odcinku lewobrzeżnej młynówki, wspólnej z młynem „Dolnym”. Obecnie fragment młynówki ujęto w kanał podziemny zasilający staw–łowisko pstrąga (młyn znajduje się na terenie gospodarstwa agroturystycznego). Według Bogdanowskiego i Korneckiego (1961) młyn istniał tu od XVII w., a obecny jest konstrukcją z 1946 r. Młyn jest drewniany, dwukondygnacyjny, kryty blachą. Nie zachował się mechanizm napędowy (była zainstalowana turbina) ani koryto młynówki. Zgodnie z Planem Rozwoju miejscowości Wilczkowice poddawany jest renowacji, dotychczas przeprowadzono wstępne prace zabezpieczające.

Młyn w Wilczkowicach „Dolny”

Położony około 0,5 km poniżej młyna „Górnego”, na terenie stadniny koni. Do młyna (z około 1945 r.) przylega stajnia, siodlarnia, dom mieszkalny i budynek mieszczący pokoje gościnne. Młyn jest drewniany, dwukondygnacyjny, na fundamencie betonowym. Posiada nowe, blaszane pokrycie dachu. Na wysokości drugiej kondygnacji połączony jest drewnianą przewiązką z domem mieszkalnym. Młyn jest wykorzystywany jako pomieszczenie gospodarcze, znajduje się w złym stanie technicznym; mechanizmy niezachowane. Do młyna dostawiono wiatę parkingową.

Młyn w Młodziejowicach

Położony na wschód od wsi Młodziejowice w gminie Michałowice, na prawobrzeżnej młynówce. Obok młyna budynek gospodarczy, w pobliżu zrujnowany zespół dworski i park. Zgodnie z informacją uzyskaną od młynarza, obecny młyn pochodzi z 1938 r. Jest drewniany, trzykondygnacyjny, zachował pełne wyposażenie. Podczas budowy młyna starą młynówkę ujęto w koryto betonowe; napędza ona czynną turbinę. Napęd rezerwowy stanowi silnik elektryczny. Młyn prowadzi prąd, jest w dobrym stanie, dostępny do zwiedzania pod obecnością młynarza. Zachował pierwotną formę z wyjątkiem ceglanej, powojennej przybudówki od strony południowej.

Młyn w Kończycach

Leży na północno-zachodnim skraju wsi, na lewobrzeżnej młynówce; wokół młyna zabudowa mieszkalna i gospodarcza. Obok młyna dawny, murowany dom młynarza (?) oraz staw (jedyne dziś istniejący z dawnych rezerwuarów wody dla młynów w dolinie Dłubni). Według Bogdanowskiego i Korneckiego (1961) obecny młyn pochodzi z około 1930 r. Na betonowej obudowie mechanizmu napędowego (turbina) widnieją jednak daty 1922 i 1942. Być może pierwsza jest datą budowy nowego młyna w tym miejscu, druga oznacza czas jego modernizacji. Budynek drewniany, dwukondygnacyjny, kryty blachą, pierwotnym wyposażeniem, czynny (wykorzystuje energię wody lub elektryczną).

Bryła młyna zniekształcona wtórnymi przebudowami, od strony zachodniej dostawione 2 cylindryczne silosy. Na elewacji północnej historyczna, drewniana tabliczka z napisem *Młyn wodny w Kończynach. Winc. Nowak*. Obok młyna porzucony młewnik starego typu (z kamieniem młyńskim). Mimo zaniedbanego otoczenia młyn jest szczególnie interesującą na tle pozostałych, głównie ze względu na zachowanie funkcji i malowniczą młynówkę (fot. 2).

Młyn w Raciborowicach

Znajduje się w centrum Raciborowic (gmina Michałowice), nad obecnie osuszoną i częściowo zasypaną młynówką lewobrzeżną. Obok młyna współczesny dom mieszkalny, posesja otoczona stylowym ogrodzeniem (przed 1939 r.). Obiekt został dość szczegółowo opisany przez Bodanowskiego i Korneckiego (1961). Dolna kondygnacja pochodzi z 1897 r., górną nadbudowano przed 1939 r. i nakryto dachem siodłowym z dachówką. Obecnie jest to największy młyn drewniany zachowany nad Dłubnią i najciekawszy pod względem architektonicznym. Część XIX-wieczna ma bowiem konstrukcję słupową, zachowane oryginalne, klepkowe wrota i inne historyczne detale – czyni to młyn najbliższym (spośród naddłubniańskich) typowej architekturze ludowej (fot. 3). Mechanizmy niezachowane, stan techniczny przeciętny (użytkowany jako budynek gospodarczy). Młyn oglądać można z szosy Raciborowice–Michałowice.

Młyny parowe w Bieńczycach i Krzesławicach

Znajdują się na terenie Krakowa, odpowiednio przy ul. Kocmyrzowskiej i Wańkowicza. To młyny parowe z początku XX w. (młyn w Bieńczycach był dodatkowo przebudowywany w późniejszych latach), ceglane, wykorzystujące energię wodną jako napęd wspomagający. Oba młyny posiadały własne bocznice kolejowe ze stacji Bieńczyce na linii do Kocmyrzowa. Oba posiadały również wspólną młynówkę o długości około 2,3 km (znajdował się na niej jeszcze jeden młyn, niezachowany, położony w sąsiedztwie obecnego stadionu K.S. Wanda Kraków). Nietypowym obiektem hydrotechnicznym na młynówce było sztuczne koryto umieszczone na słupach, przeprowadzające ją ponad głównym nurtem Dłubni tak aby spadek wody mógł być wykorzystany również w młynie Krzesławickim położonym na lewym brzegu Dłubni (młyny bieńczyckie są na prawym). Istnienie tej konstrukcji potwierdzają materiały kartograficzne i obecne ukształtowanie terenu. W miejscu dawnego „akweduktu” znajduje się obecnie most dla pieszych.

Sytuacja gospodarcza

Syntetyczny i trafny obraz sytuacji gospodarczej młynów w Polsce, podobnych do tych naddłubniańskich, dają Balińscy (2003). Otóż konkurencja wielkich młynów przemysłowych, rezygnacja z wypieku chleba w gospodarstwach domowych, wysokie wyma-

Fot. T. Chaberko

Fot. 3. Młyn w Raciborowicach
Photo 3. Gristmill in Raciborowice

gania co do jakości mąki we współczesnych piekarniach czy po prostu zanik tradycji rodzinnych sprzyjają unieruchomieniu małych młynów wodnych.

Czynniki te sprawiają, że obecnie na Dłubni pracują tylko 3 młyny opierające się energii wodnej, z silnikami elektrycznymi jako napędem pomocniczym. Ze względu na zdolność przemiałową rzędu 4–5 t/24h (dane dla młynów w Wysocicach i Młodziejowicach; dla innych opisanych młynów można przyjąć podobne wielkości) należy zakwalifikować je do kategorii średniej wielkości młynów gospodarczych. Czepas (2004) za młyny gospodarcze uważa te o zdolności przemiałowej poniżej 10 t na dobę. Za tym samym autorem warto przytoczyć, że współczesne młyny handlowe cechują zdolności przemiałowe rzędu 10–30 t/24h, a przemysłowe wielokrotnie większe (np. Polskie Zakłady Zbożowe w Krakowie osiągnęły wielkość przemiału 500 t/24h).

Choć zdolności przemiałowe są niewielkie, młyny w Wysocicach i Młodziejowicach wykorzystują je w dodatku zaledwie w około 30% (na tyle pozwala wielkość zamówień). Zgodnie ze swoim charakterem młynów gospodarczych prowadzą przemiał (głównie pszenicy) na potrzeby wypieku w gospodarstwach wiejskich, mając stałych klientów w okolicznych wsiach. Nieco inna sytuacja jest w młynie w Kończynach, który ma również odbiorców wśród piekarni krakowskich.

Podsumowanie

Młyny wodne na Dłubni (wraz z towarzyszącymi im młynami parowymi) stanowią niezwykle różnorodny, cenny i bogaty (choć względnie młody, bo pochodzący z lat 1897–1951) zespół pamiątek techniki, liczący 11 obiektów (w tej liczbie nie uwzględniono współczesnego młyna w Sieciechowicach). Jego wartość podnosi fakt funkcjonowania części młynów (Wysocice, Młodziejowice, Kończyce) w oparciu o energię wody oraz położenie w atrakcyjnym krajobrazie.

Niestety, nad Dłubnią nie można na chwilę obecną wskazać przykładów adaptacji obiektów młynarskich do nowych funkcji czy prób uczynienia z nich turystycznej atrakcji, mimo że na terenie Polski nie jest to rzadkością (np. młyny w Bondyrzu na Rostoczu – Barszcz, Kurowska-Ciechańska, Ciechański 2008). Możliwości wykorzystania dotyczą choćby obu młynów w Wilczkowicach. Na chwilę obecną większość młynów znajduje się na terenie zamkniętym i nie jest zagrożona dewastacją. Wyjątkiem młyny w Grzegorzowicach i Bieńczycach (parowy). Negatywnie pod względem stanu technicznego wyróżnia się też młyn „Dolny” w Wilczkowicach, choć pewne przeprowadzono prace zabezpieczające. Podobnie jak większość badaczy młynów wodnych, autor postuluje objęcie młynów ochroną konserwatorską (obecnie jedynie młyn w Kończycach znajduje się w rejestrze zabytków).

Zespół jest na tyle interesujący, że przy pozytywnym rozwiązaniu kwestii finansowych i organizacyjnych (młyny znajdują się na terenie aż czterech gmin) rozważyć można utworzenie tematycznego szlaku turystycznego, którego celem byłaby promocja i ochrona młynarskiego dziedzictwa.

Literatura

- Adamczewski J., 2005, *Młynarstwo magiczne*, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław.
- Balińska G., Baliński J.A., 2003, *Młyny ziemi łomżyńskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Barszcz M., Ciechański-Kurowska J., Ciechański A., 2008, *Technika*, Carta Blanca, Warszawa.
- Bogdanowski J., Kornecki M., 1961, *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce: powiat Kraków – województwo krakowskie*, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN/Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Czepas P., 2004, *Młynarstwo w powiecie garwolińskim do końca XX wieku*, Starostwo Powiatowe, Garwolin.
- Kosakowski S., 2006, *Młyny wodne i dawne urządzenia hydrotechniczne w krajobrazie kulturowym Zagłębia Dąbrowskiego*, Muzeum Miejskie w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza.
- Lewtak A., 2005, *Młyny wodne: rzeka Bystra i jej dopływy*, Strzelce: Zespół Kronikarski, Nałęczów.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, 1–15, 1880–1902, nakładem Sulimierski F., Chlebowski B., Krzywicki J., Walewski W., Warszawa.
- Śliwa S., 1935, *Przemysł Młynarski w Polsce*, Poznań.
- Wesołowska H., 1963, *Etnograficzne badania nad młynarstwem wiejskim opolszczyzny: młyny wodne*, Instytut Śląski, Opole.
- Wielowiejska H., 1970, *Materiały do historii młynów parowych w Galicji do I wojny światowej*, [w:] J. Leskiewiczowa (red.), *Z dziejów młynarstwa w Polsce*, PWN, Warszawa.

Tomasz Chaberko

Water powered gristmills on the Dlubnia River

Summary

Gristmills are inseparable element of rural and riverine landscape in Poland. A lot of so-called corn mills (or flour mills) using hydropower were located on rivers also in the Cracow Region. The author concentrated on the Dlubnia River, a left tributary of Vistula, which is good example of stream used for gristmilling. Nowadays, water powered gristmills mostly loose their economic importance, but can be taken into consideration as an interesting part of rural and technical heritage. On Dlubnia there are eleven preserved water powered gristmills, erected between 1897 and 1951 (only three still operating). The study presents historic values and economic situation of this interesting complex.